

Románia elindul a demokrácia felé

Az MSZP Közép- és Kelet-európai Tagozatának vitája
(1993. január 29.)

Tabajdi Csaba

Ma ez egy eléggé sajátos alkalom, amilyenre eddig még nem került sor. Egy olyan témakört vitatunk meg, amely valamennyi magyarországi párt számára szakmailag és politikailag rendkívül aktuális. Az apropót Demény Lajos barátunk tanulmánya* szolgáltatja, de én azt hiszem, hogy ezen túlmenően olyan kérdéseket is felvetünk, amelyek valamennyiünk számára izgatóak. Nevezetesen, hogy déli szomszédunk helyzete hogyan alakul, s ugyanígy a romániai pártosodás, a romániai civil társadalom helyzete. Egy ilyen sokpárti összejövetel (hiszen jelen vannak a Magyar Demokrata Fórum, a szabaddemokraták, a szocialisták és a Kereszténydemokrata Néppárt képviselői) alkalmas arra, hogy a pártpolitikai szempontokon túllépve megvitassunk néhány olyan kérdést, amely Magyarország számára is különösen fontos. Magyarország megpróbál partnert keresni a szomszédoknál, nemcsak az államigazgatás, hanem a pártok és a civil társadalom szintjén is. Ahhoz, hogy valamiféle együttélés és párbeszéd legyen a Kárpát-medencében, elengedhetetlen a civil társadalom fejlődése, amely a demokratizálás eredményeképpen épülhet ki. A civil társadalom jövője mindannyiunkat izgat, és valamennyien keressük a magunk partnereit, akikkel szót értve megpróbáljuk a feszültségeket enyhíteni.

Demény Lajos részletesen foglalkozik tanulmányában az 1992-es választásokkal. Ezeket sokféleképpen értékelték. Volt bizonyos illúzió is, hogy általuk Illiescuék posztkommunista hatalomátmentésétől talán sikerül megszabadulni, vagy legalábbis nem ők fogják a döntő

Dr. Demény Lajos: „Pártosodás és pártok Romániában 1989–1992” és „Pártok azz 1992. szeptember végi általános választásokon Romániában” című tanulmányainak vitája a Tagozat ülésén.

Keletről Nyugatra Európa közepén

kormányzati erőt képezni. Kérdés, vajon ez reális volt e? Olyan kérdésekre is választ kell adni, hogy mik azok a romániai sajátosságok, amelyek miatt ez a többfázisú, posztkommunista hatalomismétlődés, vagy átmentés Romániában megmarad, és ez a hatalmi konstelláció miképpen próbál változatlanul mintegy jogfolytonosságban a Ceausescu-rezsimmel, a nacionalista integráció, a nacionalista legitimáció eszközához nyúlni. Választ kellene kapni olyan kérdésekre: van-e esélye a romániai demokratizálásnak, a civil társadalom fejlődésének – nem nyugat-európai, hanem közép- és kelet-európai mércével mérve? Milyen feltételei, milyen adottságai és esélyei vannak egy működő pártrendszernek? Nagy kérdés, hogy a jelenlegi alakzatok pártoknak tekinthetők-e, vagy csupán protopártoknak.

Demény Lajos anyaga* azt sugallja, hogy nincsenek igazi rendezőelvek a pártosodásban. A pártok nem valamely rétegcsoporthoz tartoznak, de nem is ideológiát képviselnek. Még akkor sem, ha ezek akár szociáldemokratának, akár kereszténydemokratának, vagy liberálisnak vallják magukat. Számunkra sem közömbös, hogy vajon lesz-e esély arra, hogy Romániában olyan demokratikus indíttatású politikai elitek termelődjenek majd ki, akik számára nem a nacionalista legitimáció lesz a legitimáció egyik legfontosabb eszköze, hanem a demokratikus legitimáció. A tanulmány vitája sok mindenre lehetőséget ad, és akkor még nem is szóltam olyan geostratégiai problémákról, mint hogy miképpen alakulhat a román expanzionizmus Moldávia viszonyában, mi lesz a Dnyeszter-menti vidékkel, mi lehet Oroszország reagálása? Milyen külpolitikai következményei lehetnek egy esetleges egyesülésnek? Milyen hatással lehet ez a magyar külpolitikára, Magyarország adottságaira és a Romániában élő magyarságra?

Dr. Demény Lajos:

Mély meggyőződésem, hogy a romániai magyar nemzeti kisebbség kérdésének rendezése elsősorban a román demokrácia sorsától, kibontakozásától függ. Minden nemzeti kisebbség, beleértve a romániai magyarságot is, mindig a demokratikus kibontakozás oldalán áll, vagy ott kell állnia, ha jól felfogott érdekeit tartja szem előtt.

Dolgozatomban igyekeztem a romániai sajátosságokat kiemelni. Az 1992. szeptemberben és októberben lezajlott választások bebizonyították, hogy a társadalmi érdekek és érdekszervek még nem jutottak szóhoz.

Fülöp Mihály a Külügyi Intézet igazgatója:

Három kérdést szeretnék kifejteni. Az egyik a román rendszer természetrajza, avagy: kormányozható-e Románia? Ezt azért kell tudnunk, mert mindegyik kis állam keresi a politikai stabilitást Németország és Oroszország között, egy átmeneti időszakot élünk, és nagyon fontos, hogy tudjuk – milyen természetű ez a román rendszer. Hogyha már a saját demokratikus

rendszerünk természetéről átfogó vitát úgy sem nyithatunk itt. A másik a román külpolitika orientációváltása és Románia nemzetközi környezete. A harmadik pedig a határkérdés.

Amikor felépítették a többpártrendszert Romániában, nagyon erősen hatott a francia példa. Ha valahol jogos lett volna, hogy ne legyen többé „erős ember”, akkor az éppen Románia. Ennek ellenére a francia ötödik köztársaság metódusaival általános titkos szavazás keretében közvetlenül választanak elnököt. Ez pedig nem jelent szakítást azzal a román politikai hagyománnyal, ami az előző évtizedekben kialakult: egy *erős ember, központi túlcentralizált hatalom*. Ezt a francia ötödik köztársaságra emlékeztető rendszert azonban felazította az a mód, ahogyan a képviselői demokrácia Romániában létrejött. Az első választás alkalmával egyszerű listás, arányos választási rendszert alkalmaztak, a másodikban pedig ezt kibővítették azzal, amit Magyarországon országos listának neveznek. Tehát nem kétfordulós egyéni választókeretes, többségi választás jött létre mögötte, hanem listás rendszer. Az 1992. szeptemberében „megválasztódott”, elnöki többség természetesen négy évig fennmarad, de emögött kormányzati instabilitás lesz, és ez rendkívül sok komplikációt okozhat. Valószínű, hogy az elnöki többség mindig megpróbálja befogni a „széleket”, ez pedig Romániában sajnos általában nacionalizmussal párosul. Az elnök a csekély többséggel a háta mögött mindig a nacionalista erők vitorlájából igyekszik majd a szelet kifogni, s ez leszűkíti a külpolitikai kiútkeresési lehetőségeket.

A második nagy probléma Románia nemzetközi környezetéből, s a *román külpolitikai orientációkeresésből* adódik. Széthullott két szomszédjuk, a Szovjetunió és Jugoszlávia, közben megváltozott a többi szomszédjának a helyzete és státusza. A Szovjetunió széthullott, és ez tette lehetővé a román kommunista rendszer összeomlását. Hosszú ideig a Ceausescu-rendszert az tartotta életben, hogy a külső, a szovjet és a magyar veszéllyel érvelt. Amikor ez az úgynevezett szovjet veszély megszűnt, ezzel a rendszer kohéziós ereje is fellazult. E nélkül nagyon nehéz lett volna, mert mögötte volt a román nemzeti közvélemény a függetlenségi nacionalizmus képében. Egy ilyen változó környezetben kell megtalálnia Romániának az új helyét és szerepét, ami a mostani korszaké és kordivatnak megfelelően az Európába való tagozódás: a Közös Piacról kezdve a NATO-ba, mindenhova csatlakozni akarnak, ahova mi. Rendkívül radikális külpolitikai orientációváltás következik be, ami két szomszéd esetében nagy problémát okoz a román külpolitikának. Az egyik Ukrajna és a mögötte lévő Oroszország, a másik természetesen Magyarország.

Ha a *moldvai konfliktust* nézzük (ennek a jelentőségét lebecsülik Magyarországon), akkor ebben minden tükröződik, ami hatással lehet a változó külpolitikai orientációra. Ott van Oroszország, amely, akár akarjuk, akár nem, vissza szeretné szerezni nagyhatalmi státuszát és világos a legutóbbi tárgyalásokból is, hogy a Független Államok Közösségét ellenőrizni akarja, különösen Ukrajnát. Persze ebbe az orosz politikába nem illik bele Románia és Moldávia egyesítése. Van az orosz politikának egy másik vonatkozása: az ukránokat továbbra is uralni akarják, miközben az utóbbiak szép lassan óvatosan próbálják stabilizálni a függetlenségüket, és ez a játék Romániával szemben még erőteljesebb tényező, mint Magyarország

Keletről Nyugatra Európa közepén

esetében. A moldvai állam az egész volt szovjet köztársaság területét szeretné ellenőrizni, s ez konfliktusba sodorta a Dnyeszteren túli orosz kisebbséggel, amelyet a 14. hadsereg támogat. Ennek a konfliktusnak a kimenetelétől nem kis részben Románia politikai jövője is függ. Ugyanis minden ellenkező feltételezés ellenére, sem a román közvélemény, sem a politikai elit nem igazán lelkes az egyesülés ügyében.

Mi tételezzük azt, hogy Nagy-Romániát akarják helyreállítani. Ez azonban nem egészen így van, mert belátják, hogy az egyesítést erővel nem lehet megvalósítani. Ezért a négy ország, – Ukrajna, Oroszország, Moldávia és Románia – tárgyalásainak útján, vagy esetleg referendummal próbálják megoldani. Már is itt vagyok a magyar–román határkérdéseknél, ami azonban felveti az európai békerendszer területi alapjait. Miről van szó? Arról, hogy 1947. február 10-én öt egymással egybefüggő békét kötöttek az olaszt, a román, a bolgárt, a magyart és a finnt. Maradjunk a románnál és a magyarnál. Egymás békeszerződéseit ezek az országok elismerték, s ugyanígy a Németországgal és Ausztriával megkötendő békeszerződést is.

Szemben azokkal a hipotézisekkel, hogy a jaltai rendszer összeomlott, és most új európai rend van kiépülőben, ennek éppen az ellenkezője igaz. Az 1945-ben megindult európai békerendezés most fejeződik be anélkül, hogy a 45–46-ban kialakult határokat megváltoztatnák. Tehát most konszolidálódik. Ha viszont Románia és Moldávia egyesül, akkor hozzáértek egy határhoz, ami a német határoktól kezdve a Kurili szigetekig megkérdőjelezi a II. világháború után Németország és Japán legyőzésével kialakult európai és más határokat. Tehát ha hozzáérnek ehhez a román–moldáv határhoz, még akkor is ha népszavazással teszik, vagy ha tárgyalások útján, ez precedenst teremt. A román–moldáv egyesülés megkérdőjelezné az európai békerend területi alapjait.

Ha ilyen optikából vizsgáljuk a kérdést, akkor a magyar politikai pártoknak és erőeknek a legnagyobb önmérsékletet kellene tanúsítani, amikor a határkérdésekről beszélnek. Ez mindenkinek jót tenne, de ha mégis beszélni kell a határokról, nem szabad néhány dolgot elfelejtenünk. Azt, hogy Beszarábia Romániához való visszatérésének az ideológiai alapját a Molotov–Ribbentrop paktum érvénytelenítése képezi, mert az a sztálini erőszak eredménye volt. Kétségtelen azonban az is, hogy a sztálini erőszak biztosította Észak-Erdély Romániához való csatolását is. 1945-ben ugyanis a Külügyminiszterek Tanácsa béketárgyalásain az angolok, amerikaiak és franciák, bűnbánatuk késői jeleként Magyarország javára kívántak területi változtatást, ezzel szemben a Szovjetunió a trianoni magyar–román határ helyreállítását szorgalmazta Magyarország Szovjetunió elleni hadbalépése miatt. Tehát ha valaki ma azzal büszkélkedik, hogy beléptünk ebbe a háborúba, akkor azt is tudomásul kell vennie, hogy ennek következtében veszítettük el Észak-Erdélyt. Ha a román–moldáv ügyet megbolygatjuk akkor el kell, hogy fogadjuk a másik kérdést is.

Most tárgyalják a *román–magyar alapszerződést*, aminek az egyik legérzékenyebb pontja a területi kérdés. Nyilvánvalóan a magyar politikai erők egy részében az a teljesen jogos és érthető szándék él: meg kell nyugtatni a román felet, hogy mi békések vagyunk és

nem akarunk területi változtatásokat. Erre építve a két ország viszonya egészséges alapokra helyezhető. Azt is megígérnénk, hogy nem csak erőszakos módon, de még tárgyalásos úton sem akarjuk a határokat megváltoztatni. Ha azonban bemennénk ebbe az utcába, ez több problémát hozna a felszínre. Az egyik azt jelentené, hogy ugyanezt a magatartást várjuk el a román féltől is, értve ezalatt a román–moldáv egyesülés lehetőségének megítélését. A másik probléma történelmi. 1958. februárjában Kállai Gyula bejelentette, hogy Magyarországnak nincsenek területi igényei Romániával szemben.

Egyrészt azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy köszönetet mondjon a Nagy Imre ügyben tanúsított román támogatásért, másrészt feltételezve, hogy akkor a magyar kisebbségnek jobb sora lesz. Ennek azonban az ellenkezője következett be. Román részről ezt úgy értelmezték, hogy a magyarok egyszer és mindenkorra lemondtak az ottani kisebbségről és évtizedeken keresztül represszív kisebbségi politikát folytattak. Egy ilyen nyilatkozatnak napjainkban akkor lenne értelme, ha román részről tőlünk követelnének területet.

Én egy másfajta magatartást és szöveget javasolnék. Ha valaki mindenáron a határügyről deklarálni akar valamit, akkor olyan szöveg látszana ésszerűnek, amely kimondja: nincs olyan felelős magyar politikai tényező, amely a határok megváltoztatására törekedne. Jól tudjuk azt is, hogy Magyarország határainak megváltoztatása megrendítené az európai békerendszer területi alapjait. Ugyanez vonatkozik a román határokra is. A határok bármilyen változtatása precedens értékű lehet. Ami pedig a tárgyalások útján történő esetleges változtatásokat illeti, tudjuk, hogy tárgyalásokról már csak azért sem lehet szó, mert Románia önként nem fog átengedni területet, Magyarország pedig nem erőszakol ki egy ilyen változást. Tehát az lenne a végszavam: talán jobb lenne, ha abbahagynánk az erről való politikai nyilatkozatokat.

Molnár Gusztáv:

A '92-es szeptemberi választásokon Romániában győzött a középutas szociáldemokrácia. Persze ez egy nagyon ambivalens dolog, inkább egy deklarált szociáldemokratizmusról, mint valóságosról van szó. Nem véletlen az összefüggés a valóban jobboldali, vagy valóban nacionálkommunista, de mindenképpen szélsőséges nemzetállamiság hívei és egy baloldali szociáldemokrata hagyományt követő, mondjuk francia irányultságú tényleg korszerű nemzetállamiság koncepció között. Ezt a kettősséget mindig szem előtt kell tartani, mert nem véletlen a román–francia kapcsolatoknak a stratégiai jelentősége. Itt egy közös ideológia is működik. Ez mindenesetre azt jelenti, hogy amikor a romániai magyarság problémáiról gondolkodunk, akkor nem csupán a szélsőséges nacionalizmussal kell számolni.

Ami a *moldvai kérdést* illeti. Ülészék a Gagauz parlament, amelyen nem csak a transzisztriai kvázi parlamentek küldöttei vesznek részt, hanem az oszét miniállam küldöttei is. Körvonalazódik itt valami, amit nem kell különösebben részletezzek. A konkrét helyzetre az

Keletről Nyugatra Európa közepén

a jellemző, hogy a referendum e pillanatban az antiunionistáknak a legfőbb fegyvere. Érzésem szerint Moldvában pillanatnyilag főlényben vannak azok az erők, amelyek Sznegurral az élen előbb vagy utóbb meg fogják csinálni a referendumat és ez ad akta teszi az egyesülés kérdését hosszú időre. Ennek még nagyon komoly belpolitikai következményei lehetnek Romániában. Úgy vélem, hogy román részről az a kitartó törekvés, hogy a magyar-román alapszerződésben szerepeljen a területi sérthetlenség elve, egyértelműen összefügg a moldvai kérdéskörrel. Nyilvánvaló, hogy ők egy állandó zsarolásnak vannak kitéve orosz és ukrán részről. Ahogy a moldvai kérdés akárcsak érintőlegesen is felmerül, azonnal a határok minden irányú ingatagságára irányítja a figyelmet. Ezért én úgy vélem, hogy Magyarországnak e pillanatban nem érdeke, hogy ebben az ügyben siessen.

Felhívnam a figyelmet ezzel kapcsolatban a román–lengyel alapszerződésre, amit a napokban írtak alá. Abban van egy nagyon érdekes kettős kombinált megfogalmazás. Egyrészt szerepel a határok megváltoztatására irányuló szándékról való lemondás, ami kicsit groteszk Románia és Lengyelország vonatkozásában. Viszont rögtön mellette ott a másik tétel, miszerint mind a két fél a népek önrendelkezési jogának a tiszteletben tartása mellett áll ki. Azt hiszem, ezt nem lesz nehéz értelmezni. Érdemes megemlíteni a Kisantant-gondolat újra megjelenését, még ha ennek inkább propagandisztikus funkciója is van. Ez törekvés, hogy Romániát a közép-európai térségbe próbálják besorolni. A másik oldalról viszont több elem is a balkáni térséghez közelíti Romániát. Nem akarok ebben a dologban állást foglalni, mert végül a Nyugat fogja kimondani az utolsó szót arról, melyik körbe és hova sorolja be az egyes államokat. Én e pillanatban úgy látom, hogy bizonyos nyitás tapasztalható Románia felé a nyugati államok oldaláról.

Szent-Iványi István, az SZDSZ országgyűlési képviselője:

Azt hiszem, három kérdéskör körül csoportosultak a megjegyzések. Az első a román politikai rendszer arculata, a második Románia külpolitikai helyzete, a harmadik pedig a határkérdés.

Nekem némi gondot okoz a mai román politikai rendszer ideológiai, politikai arculatának a meghatározása. Nem egyszerű elhelyezni Romániát. Ebben persze Románia nincs egyedül, hiszen az összes közép- és kelet-európai ország szenved abban, hogy a hagyományos nyugat-európai kategóriákkal nehezen írható le, ám ebben az én megítélésem szerint Románia különleges esetet képvisel. Nehezen tudom elfogadni, amit Molnár Gusztáv mondott a Nemzeti Megmentési Frontról, mint egy középutas szociáldemokrata pártból. *A román pártok ugyanis nagyon messze vannak attól, hogy a nyugat-európai pártpolitikai palettán bármilyen módon el lehessen helyezni őket.*

Romániában a modern liberális demokráciának sem a feltételei, sem politikai szereplői, sem annak arculata nem jött létre. Ezen nincs mit csodálkozni. Romániában az elmúlt 40–45

év még több kárt okozott, mint a Közép- és Kelet-Európa élenjáró országaiban, azaz „visegrádi hármak” országaiban. A diktatúra lerombolta minden csíráját és intézményét a civil társadalomnak, még kevésbé tette lehetővé a társadalom önálló szerveződését, mind a gazdasági, mind a kulturális életben. A politikai ellenzékéről nem is beszélve, mert tulajdonképpen Romániában ilyen nem volt. Voltak kitűnő emberek, akik ellenzékiként tevékenykedtek, Doina Cornea vagy Paul Goma, és kiadták az „ellenpontok”-at, de politikai, tudatformáló erőként, ahogyan más közép- és kelet-európai országokban, leginkább Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon is megjelentek, úgy ellenzék Romániában nem létezett.

Romániát tehát készületlenül érte ez a hatalmas fordulat. Érthető tehát, hogy a mai napig nem tudta kiküzdeni magának a demokrácia intézményeit, jelenleg még elnöki demokráciáról sem beszélhetünk. Itt leginkább egy peresztrojkaszerű folyamat zajlik, csak demokratikus díszletek között. Egy reformkommunista típusú átalakulás kezdődött meg, csak persze sokkal nehezebb reformkommunizmust megvalósítani a demokrácia alaki kellékei közepette, amikor több párt vetélkedik egymással. Mégis van valamiféle sajtószabadság, mégis történik valami. Az előtörténethez tartozik az is, hogy nem tudtak megerősödni a hajdani történelmi pártok.

Én egy pártot ismerek közelebbről, a már emlegetett Nemzeti Liberális Pártot, amely liberálisnak csak bizonyos körülmények között tekinthető. Ez a párt nagyon rossz állapotban állt fel '89-'90-ben, mentális-morális tőkét alaposan megtépázták a diktatúra évei, a nagy politikai egyéniségek sokat szenvedtek, ideológiai fejlődése pedig megrekedt az elnyomatás idején. A párt a két világháború között elsősorban nemzeti volt, nem liberális, és most sem helyezhető el a liberális keretek között, mert képtelen volt megújulni. Vezetői a nemzetközi fórumokon egymás haját tépték, egymást járatták le. Nem tudtak vonzó, erős alternatívát jelenteni, aminek meg is lett a következménye. Némileg eltér a Parasztpárt esete, de rá vonatkoztatva is igaz, hogy a történelmi pártok nagyjából ott folytatták '89-ben, mint ahol abbahagyták '46-ban, '47-ben. Ezen nem kell csodálkoznunk, hiszen a magyar történelmi pártok is hasonló a helyzetben voltak a rendszerváltás idején.

Ami a román külpolitikai helyzetet illeti, az a benyomásom, hogy a román külpolitikai élet szereplői *mélyen csalódottak Európában és a világban*. Nagyon nehezen tudják feldolgozni azt a helyzetet, hogy ők már nem a preferált kedvencei, favoritjai a nyugat-európai politikai életnek. Azt feltételezték, hogy ha megdöntik Ceausescut, akkor Románia újból visszaszerezheti kedvező nemzetközi pozícióit. Megfelelnek arról, hogy preferált helyzetük egy egészen más korszak terméke volt. A bipoláris világban a nyugat-európai stratégiai gondolkodók megkülönböztetett jelentőséget tulajdonítottak egy olyan csatlós országnak, amelynek mégiscsak van bizonyos játéktere. Románia jó példa arra, hogy nincs egyértelmű geopolitikai determináció. Annak ellenére, hogy az ország körbe volt zárva szocialista, vagy kommunista országokkal, és minden arra predesztinálta volna, hogy a leghűségesebb szövetséges legyen, mégsem lett az, különutas politikát folytatott. Ez érték, ez sokat jelentett a hidegháború idején. Az amerikai Hetedik flotta constancai látogatásainak világpolitikai

Keletről Nyugatra Európa közepén

jelentősége sokkal többet számított, mint a rendszer emberi jogi gyakorlata. Ceausescu és klánja azonban a nyolcvanas évek közepére lerombolták ezt a pozíciót, és csalódást okoztak a Nyugatnak. Ez a kiábrándulás táplálja a bizalmatlanságot Romániával szemben Nyugaton napjainkban is. Romániának nagyon sokat kell tennie azért, hogy kedvező pozícióját visszaszerezze, s ezt nehezen és kevesen értik meg Romániában. Úgy gondolják, hogy a háttérben magyar vagy más összeesküvés van, ami kiszorította őket ebből a kedvező helyzetből. Ez teljesen téves külpolitikai kiindulás, és nagyon rossz utakra csábítja Romániát.

Romániában jelentős és mély félelem érezhető az újabb átrendeződésektől. Románia elvileg lehetne haszonélvezője az európai nagy átalakulásnak, amely megnyithatná a teret Nagy-Románia megteremtésének. Romániában azonban tudják – ez okozza a félelmet – hogy egy ilyen nagy változás megkérdőjelezheti Románia eddig szerzett pozícióit, területeit, biztonságát, stabilitását. Olyasfajta gondolkodásmód ez, ami nem teljesen ismeretlen és nemcsak a románokra jellemző ebben a térségben, de itt a politikai élet szereplőinek döntő többségében mély nyomokat hagy. Minden kétségbeesett, zavaros, rossz kísérlet, mint például a Kisantant újraszervezése, a szövetségkeresések, ettől a félelemtől, a paranoid, neurotikus állapotoktól való megszabadulást célozzák.

Van még valami, ami Romániát megkülönbözteti minden más országtól: a politikai élet olyan cinizmusa, amivel én sehol máshol nem találkoztam. Igazán nem meglepő, hogy Romániában a közvélemény jelentős része is cinikus. A közvélemény hasonlóan vélekedik a politikáról, mint jónéhány politikus. Minden mögött valami ravasz huncutságot, átverést, hazugságot, színjátszást gyanítanak. Ennek ellenére a rendszer nem borul, és ami a legmelegpőbb, ez még csak ki sem kezdi az új berendezkedés legitimitását. Romániában a politikusok által adott szónak, vagy kijelentésnek nincs igazán súlya. Egy olyan, általam sokra becsült politikus – Emil Constantinescu – is megtehetette azt, és meg merte tenni, hogy a két választási forduló között gyökeresen megváltoztatta a véleményét egy lényeges kérdésben. Gyakorlatilag beismerte, hogy hibázott, hogy korábban rosszul gondolta, ezzel mintegy felszólítva a választókat, hogy ne szavazzanak rá. Romániában azonban ez nem jelentett semmit. Így sem szavaztak többen rá, és ha nem változtatja meg korábbi álláspontját, akkor sem szavaznak többen rá. Ezeknek a dolgoknak, az adott szónak, a politikus szavahihetőségének egészen más a jelentősége, mint azokban az országokban, ahol a liberális demokráciának az alapintézményei kialakultak, és az elvárások megszilárdultak a politikai étellel szemben.

Ezért lehetséges, hogy a hazugság természetes része a bel- és külpolitikának olyan szinteken is, ahol ez más országokban elfogadhatatlan lenne. Ez komoly probléma. Amíg itt nem jön létre egy lényeges mentalitásbeli fordulat, addig a liberális európai demokrácia alapjai aligha szilárdulhatnak meg.

A határkérdésben vannak bizonyos félreértések. Először is, nem arról van szó, hogy Magyarország lemond területi követeléseiről Romániával kapcsolatban. Ez ugyanis feltételezné, hogy Magyarországnak voltak területi igényei, amiről nincs tudomásunk. Az a helyzet, hogy részben a békeszerződés elismerésével, részben a Kádár-nyilatkozattal ezt már Ma-

gyarország többször egyértelműen leszögezte, ezért a területi igényekről való lemondásra önmagában semmi szükség nincsen. Itt arról van szó, hogy a kétoldalú alapszerződésbe kerüljön-e ugyanaz a cikkely, mint ami benne van a magyar–ukrán alapszerződés második pontjában. Ez azt mondja ki, hogy a feleknek nincs egymással szemben területi követelésük. Nem azt, hogy Magyarországnak nincs, vagy most már nincs területi követelése, mert eddig volt, hanem azt rögzítjük, amit eddig is mindannyian tudtunk. Ennek a jelentősége messze nem akkora, mint amekkorát a román fél tulajdonítani kíván neki, mégpedig elsősorban bel- és külpolitikai okokból, mintha valóban tartana a magyar követelésektől. A belpolitikában kijátszható adu a félelem fenntartása. Ráadásul a román politikai elitnek égetően szüksége van a sikerre, és ebből meglehetősen keveset tudnak felmutatni az eddigi román kormányok.

Ami pedig a kérdés külpolitikai vonatkozásait illeti, Románia kifelé ugyancsak bizonygatni szeretné, hogy területei biztosítva vannak és ehhez további garanciákat szerzett. A legutóbbi híreink a magyar–román alapszerződési tárgyalásokról azt mutatják, hogy a román álláspont nem, vagy csak nagyon-nagyon minimálisan változik. Ha ez így van, akkor azt kell mondani, hogy az alapszerződésre, (nem erre a pontra meg arra a pontra, hanem az alapszerződésre egészében) nem érett a helyzet.

Alapszerződést csak akkor kell kötni két ország között, hogyha az együttműködés minimális feltételei biztosítva vannak. Ellenkező esetben erre nincs mód, és ezért a felelősség nem minket terhel. Idáig Románia egy rendkívül ügyes, hangzatos és lendületes diplomáciai hadjáratral elterjesztette azt, hogy az alapszerződésnek egyetlen akadályja van – Magyarország nem hajlandó a területi követelésekről lemondani.

Ezt én a mai magyar diplomácia kudarcának és vereségének tartom. Nem a diplomaták tehetnek arról, hanem a diplomácia irányítói, hogy ez tévhit elterjedhetett. Inkább annak kellett volna elterjednie, hogy Románia nem hajlandó aláírni az alapszerződést. Nekünk ésszerű, a nemzetközi gyakorlattal összhangban álló javaslataink vannak, mi teljesen rugalmasak és készek vagyunk megvizsgálni minden előterjesztést, vonatkozzon ez akár a kétoldalú lemondásra is, de Románia nem hajlandó egyetlen lényeges kérdésben sem megállapodni vagy kompromisszumra törekedni. Sajnos ma a külvilág másként látja ezt a dolgot, és ebben a magyar diplomáciának nagyon komoly felelőssége van.

Nekünk egyértelműen az az érdekünk, hogy ez világossá és közismertté váljék. Azt mondja Fülöp Mihály, hogy ne beszéljünk róla. Helyes, de az a probléma, hogy nem mi akarunk róla beszélni, beszélnek erről mások. A kérdés az, hogy milyen módon beszéljenek róla: ahogy mások szeretnék beállítani, vagy úgy, hogy a valóságos helyzetet tükrözze, ami ráadásul a mi nemzeti érdekeinket is szolgálja. A választás e kettő között áll fenn és nagymértékben múlik rajtunk, hogy miként tudjuk formálni a nemzetközi közvéleményt.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Heltai Péter újságíró:

Én mindig nagy élvezettel olvasom azokat az elemzéseket, amelyek a romániai kereszténydemokráciáról, a mai romániai liberalizmusról, és a szociáldemokráciáról szólnak. Románia a többi közép-kelet európai országhoz képest le van maradva, inkább a peresztrojka, glasznoszty periódusáról lehetne beszélni. Én élesen elhatárolnám egyrészt a pártokat, másrészt a parlamentet és harmadrészt a kormányt, mivel ezek teljesen külön életet élnek. Erre a legérdekesebb periódus a Stolojan kormány, amelynek gyakorlatilag nem volt semmiféle politikai háttere a parlamentben, sőt, mi több, a köztársasági elnök rá is bízta a miniszterelnökre, hogy ezalatt az átmeneti periódus alatt azt csinálhat amit akar. Ez vezetett olyan lehetőséghez, hogy a legradikálisabb és a legfájdalmasabb gazdasági lépéseket is meg lehetett tenni.

Ebben a periódusban a román kormány nem is nagyon foglalkozott ideológiai kérdésekkel. Ez volt az a periódus amikor az elnöki rendszer és Illiescu hatalma oly mértékben megerősödhetett, hogy a köztársasági elnök úgy tudja befolyásolni a román kormányt és annak összetételét, ahogy ő jónak látja.

Én pillanatnyilag úgy látom, hogy a kormánynak a végrehajtó hatalma nem kicsi, annál is inkább miután élvezi a köztársasági elnök bizalmát, de ennek a támogatottsága tulajdonképpen csak attól függ, hogy azok a szélsőséges politikai erők, mint például a Romániai Nemzeti Egységpárt, a parlamenti szavazásokon hajlandó-e a kormány különböző beadványait támogatni, vagy sem. Ennek a helyzetnek sajnos az ára a Funár-jelenségek és a többi egyéb szélsőséges politikai megnyilvánulások Romániában. Amíg ilyen labilis és törékeny a kormánykoalíció létrehozásának a lehetősége Romániában, addig nem elég csak a pártosodást figyelni. Én úgy gondolom, hogy a kormány szándékait sokkal komolyabban kellene venni és gyakrabban konzultálni vele.

Törzsök Erika, az SZDSZ kisebbségi szakértője:

Végre felfogtuk, hogy *tanulnunk kell Romániát* itt és most ebben a térségben. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a fiatal kezdő diplomátákat mindig a Balkánra küldték néhány évre, hogy ismerjék meg azt a világot és utána könnyebben fognak a diplomácia egyéb útvesztőiben eligazodni. Azt hiszem, az új történelmi helyzetben mindannyiunk számára ez rendkívül hasznos lecke. Azért is új ez a helyzet, mert a többpártrendszerű politizálás keretei között kell, hogy megtaláljuk az együttélésnek a módját.

Én a segítségét szeretném kérni a jelenlévőknek ahhoz, hogy tovább lehessen lépni, akár kormányszinten, akár pártszinten. *Kérdés, hogy a pártprogramok megpróbálták-e megfogalmazni valódi válaszokat a modernizációs kihívásokra*, amennyiben igen, jó volna összevetni őket, mert nem volt közömbös a választók részéről, hogy ki mit mondott. Ebben a

vonatkozásban hátrányos helyzetben volt a Polgári Szövetség, amelyik nem találta meg azokat a szlogeneket, eszközöket, amelyekkel a diverzifikációs és az ismertetett stílusban előadott programokkal szemben kellett volna eredményesnek lennie. Bár teljesen igaz, hogy a romániai pártstruktúra nem írható le azokkal az eszközökkel, amelyek Nyugat-Európában megszokottak, egy érdekes jelenségre felhívnom a figyelmet. Ha megfigyeljük az elnökválasztás eredményeit és ezeket egy térképre rávetítjük, akkor azt láthatjuk, hogy a szavazatok megoszlása egybeesik a Romániába áramló tőkének a megoszlásával. Ez jelez valami kiindulási pontot. Mivel itt az *alapvető probléma a szegénység, az árutermelés hiánya, a társadalom tagolatlansága, a gazdaság állapota, ezekről a kérdésekről pártprogramok szintjén is fontos volna tájékozódniuk.*

Molnár Gusztáv:

Kár volna, ha úgy mennénk el, hogy néhány szót nem ejtünk az RMDSZ helyzetéről. Nem az erdélyi magyarság helyzetét említem, az külön összejövetel témája lehetne, de minthogy az RMDSZ szerves része a román politikai spektrumnak ilyen értelemben ennek a szűkebb témakörnek is nagyon fontos része. Az RMDSZ kongresszusán a mérsékelték győzedelmeskedtek, olyan erők, akiket nemcsak a román ellenzék, hanem a román politika teljes spektruma elfogad partnernek, akiket nem lehet lesöpörni az asztalról, azzal, hogy „veletek nem lehet beszélgetni”. Ez egy hihetetlenül fontos pillanat, ami nagyon nagy felelősséget ró a jelenlegi vezetőkre. Most nagyon résen kell lenniük, hogy képes lesz-e a román hatalom gesztusokkal és gesztusértékű konkrét lépésekkel ezt a vonalat megerősíteni, vagy megássa a saját sírját. Ez egy átmeneti periódus és egyáltalán nincs arról szó, hogy az RMDSZ most egy egyértelmű kormánypolitikát akar folytatni.

Kepecs Ferenc, a Népszava újságírója:

A kő és a korsó példája

Lényegében azt a kérdést jártuk körül, van-e demokrácia Romániában és válaszunk negatív volt. Alapvetően jogosan, de én azért hadd hangoztassak fenntartásokat. Immár közhely, hogy Romániában szabad választások voltak és nagyjából a lakosság akarata érvényesült. Voltak nyugat-európai és magyar megfigyelők, akik kissé ráncolták a homlokukat, és voltak olyan jelenségek, melyek Nyugat-Európában vagy Magyarországon elfogadhatatlanok lennének, ám mivel ott történtek, ahol történtek, elfogadták őket. Mindenesetre nem mondható, hogy a lakosság saját érdekei ellen szavazott volna. Gyakran halljuk, hogy a nacionalizmus, illetve az államgépezet befolyásolta a román szavazókat, de elég sokan leírták azt is, hogy ez a „befolyásoló” a közvetlen önérték volt.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Nos, ami a szabadságot illeti, az félig megvan, félig nincs. Sajtószabadság van, pártalapítási szabadság van, de a mindennapi életben, és különösen az államhatalommal szemben a szabadság hiánycikknek számít. És ezzel eljutunk ahhoz az egészen ősi kérdéshez, hogy vajon mi is a szabadság, mit a demokrácia? A nép, a tömegek akaratának az érvényesülése vagy a szabadságjogoké? Ha az utóbbit nézzük, akkor a válasz negatív. A román társadalom valaha rendkívül hierarhikus volt. Sokkal nagyobb volt a távolság az „alullévők” és a „felülvívők” között, mint a két világháború közti Magyarországon, hogy Nyugat-Európáról ne is beszéljünk.

Azon néhány alkalommal, amikor Romániában voltam, és ottani értelmiségiekkel beszélgettem, olyan légkört éreztem, amit régi orosz regények olvasása közben. Láttam egy kifinomult felső réteget, felületes nyugat-európai, konkrétan franciás modorral és műveltséggel, és egy barbár, szervezetlen, „terelhető” köznépet. Úgy érzem, hogy ez az orosz-román hasonlóság nem véletlen. Szerepet játszik benne egy olyan tényező, melyről eddig nemigen ejtettünk szót: az ortodoxia. Vagyis az, hogy Románia a keleti kereszténységhez tartozik. Magyarországon és egyes nyugati típusú volt szocialista országokban a hagyomány a nyugati kereszténységet jelenti, ami ha a vallásosság nem is különösebben erős, némi kötődést jelentett Európához. Románia, Bulgária és Szerbia keleti keresztény hagyományú országok, ami azt eredményezi, hogy a lakosság nagy része és a (Nyugat) Európa közti összekötő kapocs sokkal vékonyabb, sokkal gyöngébb. A felületesen európanizálódott felső réteg és a tömegek közti távolság ezen a tájon sokkal gyengébb volt, mint nyugatabbra. Azokat, akik e régi hierarhizált társadalom felsőbb rétegéhez tartoztak, 1945 után az új rendszer elsöpörte. Helyére egy ugyanilyen szilárd helyzetű kommunista nomenklatura lépett. Azóta azonban eltelt több mint negyven év és a legújabb változások ennek helyzetét is megrendítették. Kétségtelen, e nomenklatura nagy része ma is benne van az új elitben, de az abszolút uralmi helyzete megszűnt, hiszen meg kell méretkeznie a választásokon. Vagyis hatalma veszélybe kerülhet. A létező szocializmus összeomlása után a románok számára egyetlen identitás maradt, az tudniillik, hogy románok. Ez kedvező talajt biztosít mindenfajta nacionalista propagandának. Én azért ennek ellenére sem lennék pesszimista. Véleményem szerint a történelem tartósan nem telepszik rá egyetlen társadalomra sem. Hiszen minden társadalom a rabság állapotából jutott el a szabadság állapotába. Románia biztató fejlődésen ment át, gondoljunk csak a két nagy parlamenti választás eredményére. Felmerült, hogy siessünk e a határok elismerésével. Volt olyan vélemény, hogy ne, ne siessünk. Az is elhangzott, hogy az 1956 utáni a magyar vezetés nagylelkűen lemondott a határkérdés felvetéséről, amit a románok úgy értékelték, hogy ezzel Budapest mintegy leírta az erdélyi magyarságot, s ezáltal ottani nemzettársaink helyzete rosszabb lett. Ebből az következne, hogy ha erőteljesen fellépünk, és megtagadnánk a határok elismerését, akkor a helyzet megjavulna. Véleményem szerint azonban ez hamis következtetés. Volt egy régi példázat a kő és a korszóról. Vagyis, ha a kő esik a korszóra, akkor a korszó törik el, de ha a korszó esik a kőre, akkor is a korszó törik el. Bármelyik megoldás valósul is meg, mindenképpen a magyar kisebbség issza meg a levét. Az a véleményem – és azt hiszem, ezzel nem vagyok egyedül – hogy ha már el kell is-

merni a határok sérthetlenségét, ezt össze kell kötni egy nemzetközileg is alátámasztott intézményi garanciával, amely biztosítja az erdélyi magyarság jogait. Az igazi és tartós megoldás azonban az lenne, ha a demokrácia egyszer teljessé válna Romániában.

Ószi István, volt külügyminiszterhelyettes

A kelet-európai fejlődés lehetséges útjai ideológiakusan nagyon nehezen megfogalmazhatók. Két alaptípust tartok elképzelhetőnek: *egy felülről végrehajtott modernizációt*, és egy, a demokratikus rend kiépülésével párhuzamosan futó modernizációt. Úgy látom, hogy a Balkánon ez a felülről végrehajtott modernizáció számíthat esélyre, amely különböző klánok hatalmára épülő politikai gyakorlatot és ehhez alkalmazkodó politikai technikát tételez fel. Szerbiában ma is alapvetően ilyen klánok tartják kezükben a hatalmat meglehetősen stabilan, és az a gyanúm, hogy nem más a helyzet Romániában sem, ha az alapkérdéseket nézem. A kérdéseim a következők. Az elnök és a többséget alkotó parlamenti párt támogatása Erdélyben masszívabb volt, mint a többi romániai területeken. Mit jelent ez a magyar-román kapcsolatok mezőjében? Tartósnak lehet-e tekinteni, hogy a politikai szélsőségek melegágya Erdély lesz, vagy pedig viszonylag rövid időn belül eljuthatunk odáig, hogy az erdélyi románság saját geopolitikai helyzetét és érdekeit felismerve egy reálisabb magatartás irányába mozduljon el? A második kérdés: milyen az esély a különböző regionális egységek, tehát Moldva, Dobrudzsa, Olténia, Munténia, Erdély politikai szerepének növelésére? Van-e annak valami realitása, hogy regionális képződmények alakulnak ki, amelyek bizonyos értelemben ellensúlyozhatják a központi hatalmat? Végül a harmadik kérdés: a cigányságnak milyen a súlya és a lehetséges politikai szerepe?

Szüts Pál, volt bukaresti nagykövet

Sok szó esett azokról a sajátos tényezőkről, amelyek a romániai társadalmi fejlődést és a romániai pártosodás folyamatát meghatározták. Egy részük régi keletű és gyűjtőpontjuk, hogy Romániában tulajdonképpen igazi demokrácia soha nem volt. Ide sorolnám azt is, hogy bár több, mint 100 éve létrejött a nemzeti állam, *a nemzetévválás folyamata nem záródott le Romániában*. Ebben gyökeredzik többek között a román politikának a mélyeséges nacionalizmusa, amit az elmúlt időszak és különösen a Ceausescu éra még csak tovább mélyített. Gondoljunk csak a homogenizálásra, amelyhez hasonlót nem láttunk a többi volt szocialista országban. Nemcsak társadalmi, hanem etnikai homogenizálás is lezajlott, ami mély nacionalista tudatot épített ki a román közvéleményben.

Ez bizonyos fokig meghatározza a mai magatartást, az embereknek, a társadalomnak az államhoz való viszonyát. Azt, hogy hogyan tekint a hatalomra, azt, hogy kire és hogyan adja

Keletről Nyugatra Európa közepén

le a szavazatot. Az, hogy a rendszerváltás fegyveres harc közepette ment végbe ugyancsak román sajátosság azzal együtt, hogy nem a fegyveres harcban résztvevők vették kézbe a hatalmat. Hogy kik voltak azok, akik megragadták a hatalmat, azt még történelmi elemzésnek kell alávetni.

Dr. Demény Lajos

Elnézést kérek, ha nem tudok minden kérdésre válaszolni. Így például arra, hogy milyen esélyei vannak a regionális kibontakozásnak a magyar–román kapcsolatokban, a politikai szélsőségek kérdésére, a cigánykérdésre. Ezek számomra is fontosak, de nem tudok most kitérni rájuk. Ami az RMDSZ helyzetét illeti, én azt mondanám, hogy ezen a kongresszuson nem a mérsékeltek, vagy a radikálisok győztek. A lényeg az, hogy higgadt álláspont uralta a kongresszust. A küldöttek higgadtan mérték fel a romániai helyzetet, megfontoltan szavaztak és döntöttek. Azt hiszem, ez nagyon fontos az RMDSZ további fejlődése szempontjából és meghatározó lehet. Nagyon fontos lenne, ha ezt az eredményt konszolidálni tudná az RMDSZ. A jogokról továbbra is nyíltan kell tárgyalni, nem feladva őket. Arról, hogy milyen helye lehet a határ és kisebbségi kérdésnek az alapszerződésben, az a véleményem, hogy a kettő teljesen összefügg az európai biztonság szemszögéből is. Csak az a szerződés lehet tartós, amely több pillérrre épül és valamennyi fél érdekeit figyelembe veszi.